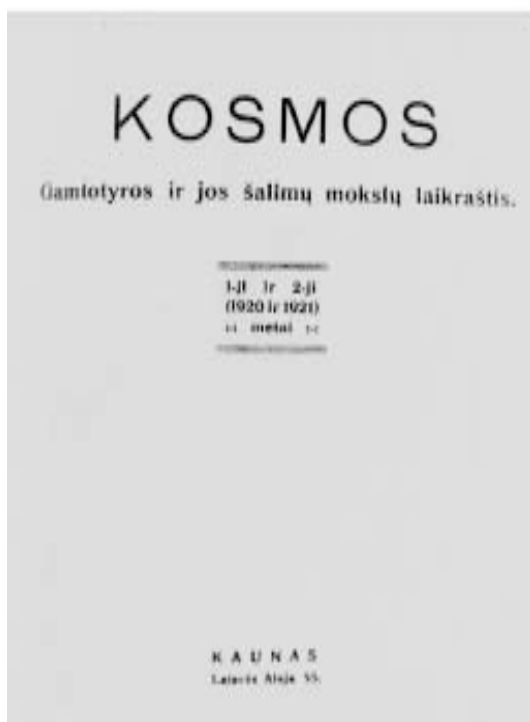

MENANT GAMTOS LEIDINIO AŠTUONIASDEŠIMTMEČIŲ

Prof. dr. Pranas Dovydaitis (1886–1942) 1920 m. įsteigė gamtos mokslų žurnalą „Kosmos“. Jį leido Kaune, iš pradžių nereguliariai, o nuo 1926 iki 1940 m. periodiškai vieną kartą per mėnesį. Prof. P. Dovydaitis buvo šio žurnalo redaktorius ir leidėjas. „Kosmos’e“ buvo spausdinami moksliniai straipsniai lietuvių kalba. Kai kurių antraštės bei parašai po iliustracijomis buvo pateikiami vokiečių arba prancūzų kalbomis. Jų apimtis svyravo nuo 1–2 puslapių iki 1 lanko. Vienuose straipsniuose buvo skelbiama originali Lietuvos mokslininkų tyrimų medžiaga, kituose apžvalginė informacija įvairiais gamtos mokslų klausimais. Buvo kronikų, skirtų užsienio mokslo asmenybėms. Žurnalo viršelyje buvo nurodyta ir jo antraštė, kuri skelbė, kad tai „Gamtos ir šalimų mokslų iliustruotas žurnalas“. Iš tikrųjų žurnalas plačiai pristatė gamtos mokslo šakas: chemiją, botaniką, zoologiją, astronomiją, matematiką, geografiją, geodeziją, klimatologiją, hidrologiją ir kt. Tarp autorių buvo daug žinomų Lietuvos mokslininkų: S. Kolupaila, K. Pakštas, Č. Pakuckas, P. Slavėnas, K. Sleževičius, A. Juška ir kt.

Žurnalo veikla visą laiką buvo tapatinama su jo redaktoriaus prof. Prano Dovydaičio asmenybe, todėl neatsitiktinai 1930-aisiais, Vytauto Didžiojo metais buvo išleistas proginis „Kosmos’o“ numeris su nuoroda viršelyje: „Kosmoso“ dešimties metų jubiliejui pažymėti ir jo redaktoriui prof. P. Dovydaičiui pagerbti“. Žurnalo pradžioje – prof. P. Dovydaičio portretas, tolesniuose 8 puslapiuose – biografija, trumpa „Kosmo-

s'o“ pasirodymo bei gyvavimo kronika ir profesorių S. Kolupailos, P. Šivickio sveikinimai bei linkėjimai redaktoriui „Jubiliejinės komisijos“ vardu. Dar po 10 metų, 1940-ųjų sausio–kovo mėnesių numeris buvo skirtas „grįžusiam Vilniaus kraštui“, ypač jo gamtai aprašyti. Tačiau ir čia 21-uosius amžiaus metus pradėjusiam žurnalui bei jo garsiam redaktoriui, daug nusipelnusiam Lietuvos mokslui ir visuomenei, net gretintam su N. Lomonosovo veikla Rusijoje, pagarbos, pasidžiavimo žodžius, sveikinimus bei linkėjimus į žurnalą atsiuntė net 8 žinomiausi Lietuvos profesoriai (V. Biržiška, V. Čepinskis, S. Kolupaila, I. Končius, A. Purėnas, K. Regelis, S. Šalkauskis, V. Vilkaitis) ir 2 vyskupai (K. Paltarokas, prof. M. Reinyš). Jie buvo žurnalo rėmėjai, gyrė jį džiaugdamiesi labai plačiu leidinio akiračiu, nesiribojančiu viena siaura sritimi, bet labai kvalifikuotai išgilinančiu į įvairias, tarp jų labiausiai – į gamtos mokslų sritis, ugdančiu plačiausius mokslinius interesus. Visi linkėjo žurnalui gyvuoti.*

Svarbu ir tai, kad 1929–1937 m. taip pat Kaune buvo leidžiamas žurnalo „Kosmos“ priedas pavadinimu „Gamtos draugas“. Jo steigėjai nurodė, kad jį skiria jaunimui, nors jis pasitarnavo daug platesnei visuomenei savo populiariomis publikacijomis. Aktyvūs žurnalo autoriai buvo gyvosios gamtos tyrinėtojai: A. Minkevičius, T. Ivanauskas, P. Šivickis, J. Elisonas, K. Regelis ir kt., taip pat jų mokiniai.

Kai kuriuos paminėsime. Prof. P. B. Šivickis „Kosmos“ ir „Gamtos draugo“ žurnaluose lietuviškai paskelbė dalį savo mokslinių ir daugumą populiarių (apie 70) straipsnių. Jis bendradarbiavo 1925–1940 m., bet vien tik 1929–1930 m. šis zoologas išspausdino daugiau kaip pusę jų. Per visą „Kosmos“ ir „Gamtos draugo“ egzistavimo laiką labai intensyviai į juos rašė zoologas J. Elisonas (1889–1946). Jis paskelbė daugiau kaip 80 straipsnių. Keliolika publikacijų minėtuose žurnaluose 1920–1932 m. išspausdino prof. T. Ivanauskas (1882–1970), po keletą – zoologai entomologai S. Mastauskis (1890–1978), A. Palionis (1905–1957).

Pirmoji moteris, kuriai Kauno universitetas 1939 m. suteikė daktarės mokslo laipsnį, buvo A. Prielgauskienė (1898–1943). Ji „Kosmos’e“ išspausdino savo disertaciją.

Nors šie žurnalai gyvavo neilgai, tačiau suvaidino labai svarbų vaidmenį plėtojant Lietuvos gamtos mokslą. Lietuvos gamtininkų draugijos 1936–1940 m. leisto mokslų populiarinimo „Gamtos“ žurnalo, taip pat iki 1942 m., leisto mokslinio leidinio „Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos–gamtos fakulteto darbai“ pirmtakas buvo „Kosmos“ žurnalas.

Algimantas Jakimavičius

* Deja, daugiau „Kosmos’o“ numerių nebeprasirodė. Prof. P. Dovydaitis buvo suimtas 1941 m. ir 1942 m. sušaudytas.